

TARIM POLİTİKALARI ve REKABET**Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ**Hacettepe Üniversitesi İİBF
İktisat Bölümü Öğretim Görevlisi

Oturum Başkanı (Bülent GÖKDEMİR, Rekabet Kurumu Uzman Yardımcısı) - Hocamız 1950 yılında Torul'da doğdu. 1969 yılında Gümüşhane Lisesini bitirdi. 1974 yılında Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonomi bölümünden mezun oldu. Marsilya Üniversitesinden 1977 yılında yüksek lisans, 1979 yılında ise doktora derecesini elde etti. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 1985 yılında doçent, 1992 yılında ise iktisat tarihi ana bilim dalında ise profesör unvanını elde etti.

Hocamızın basılmış kitapları 1985 yılında, "Orta Doğu Gıda Pazarları ve Türkiye", 1993 yılında "Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım ve Dış Ticaret Politikaları", 1998 yılında ise editörlüğünü üstlendiği, "Türkiye Ekonomisi". Ayrıca 1990 yılında "Le Mond Diplomatique" te bir makalesi yayınlanmıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Ahmet Şahinöz, Fransızca bilmektedir.

Sözü hocamıza bırakmak istiyorum; buyurun hocam.

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Teşekkür ederim. Sizlere tarım politikasını ve rekabeti anlatacağım. Aslında "tarım politikası" ve "rekabet" birbirleriyle çok fazla uyuşmayan iki kavram. Çünkü tarım politikası dendiği zaman aklımıza daha çok müdahale gelmektedir. Destekleme gelmektedir. Müdahale ve destekleme olunca da rekabetten söz etmek güçleşmektedir.

Tarım politikası dendiği zaman aklımıza neden müdahale gelmektedir, destekleme gelmektedir. Çünkü, tarım piyasaları istikrarsızdır. Peki, tarım piyasaları istikrarsız olunca ne olmaktadır? Hem üretici açısından, hem tüketici açısından, hem de üretici ve tüketiciyi bir araya getiren tüccar açısından birtakım sıkıntılar ortaya çıkmaktadır.

Peki tarım piyasaları neden istikrarsızdır? Hepimizin bildiği üzere tarım kesiminde arz esnekliği katıdır; çünkü tarımsal üretim doğal koşullara bağlıdır. Yani siz istediğiniz zaman yağmur yağmaz, yağmur kendisi istediği zaman yağar. Ve üstelik üretim mevsimseldir. Yani istediğiniz zaman üretim yapamazsınız.

Onun için arzı istediğimiz gibi düzenleme olanağımız pek fazla bulunmamaktadır. En azından şu anki tarım teknolojisi koşullarında.

İkincisi, talep esnekliği katıdır; çünkü insanların beslenme kapasiteleri sınırlıdır. Otomobilin fiyatı düşerse, bir otomobil yerine 5 tane otomobil alabilirsiniz. Mavi otomobil alırsınız, kırmızı alırsınız, yeşil alırsınız, ilkbahar otomobili alırsınız, yazlık otomobil alırsınız vesaire. Çorapların fiyatı düşüncü çok sayıda çorap satın alabilirsiniz. Şimdi bakıyorum Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin yanından çıkarken çorapçılar var, kaç tanesi 1 milyon, dört çift çorap 1 milyon. Yani, öyle olunca da herkes çok sayıda çorap alıyor. Eskiden işte çoraplar dikilip tamir edilirdi, şimdi öyle bir şey yok.

Buna karşılık ekmeğin fiyatı düşerse bir ekmeğin yerine 5 tane ekmeğin yiyeceğiniz, belli bir kapasiteniz var onun üzerine çıkamazsınız. Ama günde bir ekmeğin de yemek zorundasınız, onun altına düşemezsiniz. Talebin katılığı böyle. Biz buna iktisatta “King Yasası” diyoruz. Mikro iktisatta da buna “Örümcek Ağı Teoremi” diyoruz. Bunun anlamı nedir? Bunun anlamı, tarım piyasaları kendi başına oluşmaz. Tarımsal ürünlerin piyasalarında dengenin oluşması çok zordur. Öyleyse bir şekilde o dengeyi sağlamak gerekiyor. Çünkü üretim yeterli düzeyin biraz altına düştüğü zaman, talebin biraz altına düştüğü zaman yani talep arzı aşığı zaman fiyatlar çok fazla yükselebilmekte, insanlar sıkıntıya girmektedir. Üretim talebin biraz üzerine çıktığı zaman, yani arz talebi biraz aşığı zaman fiyatlar aşırı bir şekilde düşebilmektedir, bu da üreticiye büyük zarar vermektedir.

Sonuçta ne yapacaksınız? Piyasaya bırakalım, piyasa mekanizmaları sonunda sorunu çözer ve dengeleri oluşturur. Piyasanın en gelişmiş küreselleşmiş piyasadır, yani çağımızın piyasasıdır. Ama biz tarım piyasalarına bakıyoruz, örneğin 1985’ten sonrasına bakıyoruz, yani küreselleşmenin en yoğun yaşandığı son 15 yıla baktığımız zaman dünya tahıl piyasaları daha önce hiç görülmemiş şekilde dalgalanıyor. Tahıl fiyatları bir an 180 dolara çıkıyor, bir an 120 dolara iniyor, bir an 90 dolara, bir an 150 dolara, böyle çok sayıda iniş çıkışlar var.

Bunun içindir ki, Başkan “Roosevelt” da 1930 yılında tarım piyasalarına müdahale etmiştir ve o zaman “Roosevelt”i çok eleştirdiler, dediler “Başkan ne yapıyorsun? Sen tarım kesimine, Amerika Birleşik Devletlerine sosyalizmi mi getiriyorsun?” filan. O da şöyle yanıtlamıştır: “Evet, piyasanın çalışmadığı bir sektöre gerekirse sosyalizmi getirmek zorundayım”. Biliyorsunuz gerçekten de tarım kesiminde ilk müdahaleyi dünyada Amerika Birleşik Devletleri yapmıştır, yani dünyanın en gelişmiş kapitalist ülkesi, yani piyasa ekonomisinin en iyi çalıştığı ve piyasa ekonomisine inanılan ülke.

Çünkü bu piyasanın istikrarı çok önemli, az önce söyledim tüketici için belki refah kaybı, ama bizim gibi ülkelerde, gelir düzeyinin düşük olduğu

ülkelerde, gelirin ortalama 3 bin dolar olduğu ülkelerde, ama bu 3 bin dolarlık gelirin yarısından fazlasının nüfusun çok az bir kesiminin aldığı ülkelerde, yani geçim sınırında insanların olduğu ülkelerde tarım piyasalarındaki istikrarsızlık insanların, tüketicinin bir yaşam sorunu haline gelmektedir.

Üreticiler için de aynı şey, küçük üreticiler biliyorsunuz tarım kesiminin çok büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu insanlar için tarımsal üretim, bir yaşam sorunudur, bir hayat-memat meselesidir. Onlar fiyatların aşırı derecede düşmesine katlanamazlar.

Tarım piyasalarının dalgalanmasını tüccarlar için belki bir ekonomik olay, bir kâr-zarar olayı diyebiliriz. Bu sefer kâr eder, gelecek sefer zarar eder, bir şekilde bunlar birbirini telafi eder. Ama üreticiler ve tüketiciler için piyasaların bu şekilde dalgalanmasına izin verilemez. Bu söylediğim gerekçeler “Niçin tarım kesimine müdahale ediliyor, niçin tarım kesimine destek sağlanıyor?” bunların yanıtıdır. Niçin müdahale ve destek politikaları vardır? Yukarıda söylediklerimle müdahale ve desteklerin kalıcı olması, kurumsallaşması ve tarım politikalarına dönüşmesi, yani müdahaleci tarım politikalarının oluşması ayrı ayrı olgulardır.

Birincisi piyasaların istikrarsızlığından dolayı oluşan müdahaleler, destekler. Ama benim burada sözünü edeceğim ve konumuz olan tarım politikaları, müdahaleci tarım politikaları, yani kurumsallaşmış politikaların ayrı bir gerekçesi vardır. O gerekçe de bana göre ülkelerin gıda güvenliğidir. Neden böyle kesin söylüyorum? Çünkü tarım politikalarını belli bir zaman perspektifinden açıp incelediğiniz zaman müdahaleci tarım politikalarının İkinci Dünya Savaşından sonra uygulamaya girdiğini görürsünüz. İşte bunların en büyük örneği, en önemli örneği Ortak Tarım Politikası (OTP), 1960 başında uygulamaya girdi ya da İskandinav ülkelerinin uyguladığı tarım politikaları, müdahaleci tarım politikaları, İkinci Dünya Savaşından sonra uygulamaya girmiştir ya da yine Japonya'nın uyguladığı çok katı tarım politikaları İkinci Dünya Savaşından sonra uygulamaya girmiştir ve bu saydığımız ülkelerin hepsi de İkinci Dünya Savaşında çok büyük beslenme sorunları, gıda tedariki sorunları ile karşılaşmış, kısaca beslenme sorununu yaşamış ülkelerdir.

Ve bu ülkeler gıda sorunlarını aşmak için Amerika Birleşik Devletlerine çok yüksek politik maliyetler ödemiştir. Örneğin “Marshall” yardımının karşılığı olarak Fransa'da ayda bilmem kaç kez Amerikan filmi oynatma zorunluluğu getirilmiştir. Yani olay yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik bir olaydır. Ülkelerin gıda açısından bağımlı olması, çok büyük politik sonuçlar doğurabilmektedir. Belki “enerji” sorunu çok önemlidir, enerji bağımlılığının çok büyük sakıncaları vardır. Ama zannediyorum otomobil olmadan belki Bahçelievler'den içinde bulunduğunuz bu binaya, işinize yürüyerek 1 saat

kaybederek ya da işte çok sıkıştırsanız atlı arabayla vesaireyle gelebilirsiniz. Ama yemek yiyemezseniz o yolu yürüyemezseniz. O bakımdan ülkelerin gıda güvenliği çok yüksek düzeyli bir stratejik hedeftir. O hedefin maliyeti de müdahaleci tarım politikalarıdır. Yoksa Japonların ekmek ya da süt ithal edecek yeterli dövizleri vardı. Ama Japonlar, buğdaya dünya piyasalarının üç-beş katı fiyat ödeyerek destekleme alımı yapmaktadırlar, Avrupalılar da öyle. Bir Parisli, bir Amerikalıya göre ekmeği iki-üç kat daha pahalıya tüketmektedir. Bunun anlamı nedir? Ekonomik anlamı yok, politik anlamı olması lâzım, çünkü Fransa'nın da o ithalatı yapacak parası vardır, aynı zamanda Fransa kendi kendine yeterli bir ülkedir tahıl üretiminde. Öyleyse Avrupa'nın yapmak istediği nedir? Avrupa'nın yapmak istediği "gıda güvenliği"ni sağlamaktır. Bu stratejik hedefi yakalayabilmek için işte Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikasını, bizim için çok önemli olduğu için Ortak Tarım Politikası üzerinde özellikle duracağım, uygulamaya koymuştur. Çünkü, Türkiye'nin hedefi Avrupa Birliği ise ve bugün hedefiniz kısa vadede olmasa bile, Gümrük Birliği'ndesiniz. Gümrük Birliği yarım yamalak çalışmaktadır. Neden? Çünkü tarım ürünleri Gümrük Birliği'nde yoktur. Neden yoktur? Bu Avrupalıların suçu değil, bu bizim suçumuz. Neden? Çünkü, 1973 yılında uygulamaya giren Katma Protokolü açıp incelediğiniz zaman orada da yazan şudur: "Tarım ürünlerinin Gümrük Birliği'ne 22 yıl sonra dahil olabilmesi için Türkiye tarım politikalarını Ortak Tarım Politikasına uyumlu hale getirir."

Biz, bu 22 yıl süresi içerisinde tarım politikalarını Ortak Tarım Politikasına uyumlu hale getirmediğimiz için tarım ürünlerimiz Gümrük Birliği dışında kalmaktadır. Oysa bizim, bütün tarım ürünlerinde değil tabii, bazı tarım ürünlerinde özellikle de birincil işleme yapılan sebze, meyvede, yani; salçada vesaire, çok önemli avantajlarımız vardı Avrupa Birliği'ne göre. Bu pazarlarda ilerleyebileceğimiz, kendimize yer açabileceğimiz ürünlerimiz vardır. Ama, Türkiye'nin tarım politikaları Ortak Tarım Politikasına uyumlu hale getirilmediği için tarım ürünleri bugün Gümrük Birliği'nde yoktur.

Acaba siyasî iktidarlar bunu önceden hesaplayıp yola çıkmış olsaydılar, yani Avrupa Birliği'ne ve Gümrük Birliği'ne çok yatkın siyasî partiler iktidarda olmuş olsaydı bu 22 yıl boyunca bu mümkün olabilir miydi? Bence bu çok zor. Gerçi Türkiye'nin 60'lardan beri uyguladığı tarım politikaları Ortak Tarım Politikası doğrultusundadır, doğrultuları aynıdır. Ama, o sistemin tam olarak, özellikle finansal boyutunun Türkiye'ye oturtulması, Türkiye'nin mali olanaklarını göz önüne aldığımız zaman çok zordur. Zaten benim düşüncem de, belki sonunda söyleyeceğimi şimdi söylemek durumundayım, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üye olmadan Ortak Tarım Politikasını özümsemesi, uygulamaya koyması çok zordur.

Bu saydığımız müdahaleci tarım politikaları sadece Avrupa Birliği'nin değil, Avrupa Birliği ile birlikte Kuzey Avrupa ülkelerinin, Japonya'nın, Kuzey Kore'nin vesairede uyguladığı politikalar. Bu politikalar, 60'lı yıllarda pek sorun yaratmamıştır. 1947 yılından uygulamaya konulan Gümrük tarifeleri genel anlaşması GATT, biliyorsunuz müdahaleci dış ticaret politikalarını yasaklamaktadır. Ama aynı zamanda biliyorsunuz ki, GATT'ın 6'ncı, 11'inci ve 16'ncı maddeleri tarım ürünleri için istisna getirmektedir. Onun için tarım ürünleri ticaretinde çok fazla sıkıntı çıkarılmamıştır. Dünyada tarım ürünleri talebi sürekli arttığı sürece, yani arz fazlası olmadığı sürece bir sıkıntı olmamıştır. Zaten 60'lı yılların başında da olmamıştır. Yani Ortak Tarım Politikasını uygulamaya girdiği dönemde, Amerika Birleşik Devletlerinin buna tabii ki itirazları olmuştur. Ancak, Amerika Birleşik Devletlerine bunun karşılığında birtakım tavizler verilmiştir. Ne yapılmıştır? Mısır guliteni olsun, bazı yağlı tohumlarda olsun, Amerika Birleşik Devletlerinden ithal edilen bazı tarım ürünlerinde gümrük vergileri sıfıra indirilmiştir. Zaten Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikasının da sorunu bu ürünler değildir. Ortak Tarım Politikası daha çok temel tarım ürünleriyle ilgilidir. Tahıllarla ilgilidir, şekerle ilgilidir, hayvansal ürünlerle ilgilidir. Diğerleriyle ilgili değil, dolayısıyla Amerika Birleşik Devletlerine verdiği ödümlerle ortak tarım politikasını GATT'a kabul ettirmiştir.

Ancak ABD'nin OTP'mı kabul nedeni sadece bu değildir. Ama neden soğuk savaş döneminin yaşanıyor olmasıdır. Soğuk savaş döneminde Amerika Birleşik Devletlerinin Avrupa ülkelerini karşısına alması çok fazla düşünülemez. Neden karşısına alması diyorum? Çünkü, Avrupa Ekonomik Topluluğu -o zaman ismi buydu- Avrupa Ekonomik Topluluğu gerçekleştirme yolunda atılan en somut adım, Ortak Tarım Politikasıdır. Ortak Tarım Politikasını kaldırın 60'lı yıllarda, Avrupa Ekonomik Topluluğu diye bir şey kalmaz. Avrupa Ekonomik Topluluğu, Gümrük Birliği'ni ancak 1968 yılında gerçekleştirebilmiştir.

Ama asıl neden? Ortak tarım politikasının GATT'den sorunsuzca geçebilmesinin, kabul edilebilmesinin asıl nedeni, o dönemde dünya piyasalarında tarım ürünleri talebinin tarım ürünleri arzının üzerinde olmasıdır. Yani, bir Amerika Birleşik Devletleri için bir sorun olmamasıdır. Dünya tarım piyasalarını doyuran zaten Amerika Birleşik Devletleridir. Onun için fazla sorun yok, çünkü talep sürekli artıyor, Amerika Birleşik Devletleri üretimini artırıyor, pazarlama sorunu yaşamıyor.

Üstelik birkaç tane taviz de alınmış, ne güzel. Ancak 1980'li yıllara gelindiğinde işler tersine dönmüştür. Hatta önceki dönem için (1960 ve 1970'li yıllar) bizim yaptığımız incelemeler sonucunda ortaya çıkan, Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği arasında, yani Atlantik'in iki yakası arasında yazılı

olmayan bir anlaşmanın da olduğudur. Dünya tahıl piyasalarını Amerika Birleşik Devletleri doyuracaktır. Buna bağlı olarak Amerika Birleşik Devletleri'nden yaptığı yağlı tohumlarla beslenen, yem hammaddesi olarak, hayvancılık alanında da Avrupa Birliği dünya piyasalarına hâkim olacaktır. Tabii böyle bir yazılı anlaşma yok, ama fiili olarak dünya piyasalarına baktığınız zaman, dünya piyasalarının paylaşımı söz konusudur. Ancak 80'li yıllara geldiğiniz zaman işler değişiyor. Neden işler değişiyor? Önce şunu soralım; Ortak Tarım Politikası nedir? Ortak tarım politikası değerli konuklar, yüksek fiyattır. Yüksek fiyatla üreticiyi özendirirsiniz. Örneğin, tahılın fiyatı dünya piyasalarında ortalama olarak ton başına 150 dolar civarında dolaşır, Avrupa Birliği kendi üreticisine 300 dolar verir, tabii ki Avrupa'nın çiftçisi daha önce ileri teknolojiyi özümsemiş bir çiftçi, yüksek fiyatı verdiğiniz zaman daha yeni tekniklerle, daha fazla üretme kapasitesine sahiptir ve nitekim de öyle olmuştur. 70'lerin ikinci yarısına geldiğimiz zaman Avrupa Birliği tahılda ithalatçı konumunu geride bırakmış, kendi kendine yeterliliği de geride bırakmış, ihracatçı konumuna gelmiştir.

Ancak bu 70'lerin sonuna kadar bir sorun yaratmıyor, çünkü dünya piyasaları genişliyor. Dünya piyasaları, özellikle petrol fiyatlarına dayalı olarak genişliyor. 1973-74 petrol krizinden sonra Orta Doğu'da çok büyük bir gelir artışı olmuş ve bu gelir artışı dünya piyasalarına yansımıştır. Çünkü Orta Doğu ülkelerinde yaşayan insanlar henüz yoksul insanlardır. Yani, marjinal tüketim eğilimleri yüksek insanlardır. Bu insanlar gelirlerindeki ilk artışı doğrudan doğruya tüketime yansıtacaklardır. Hangi tüketime? Elbette ilk önce gıda tüketimine ve gıda ithalatını bu dönemde müthiş şekilde artırıyor.

Orta Doğu'nun dış ticaretini açıp incelediğiniz zaman görürsünüz ki, 1973'lerde 2 milyar, 2,5 milyar civarında olan gıda ithalatı, Orta Doğu'nun gıda ithalatı, 80'lerin başında 20 milyar dolara yükseliyor, yani müthiş patlamalar oluyor. Ancak, 80'li yıllardan itibaren dünya piyasalarında tam bir durgunluk vardır. Yani 70-80 döneminin tam tersi yaşanıyor. Bunun çeşitli nedenleri vardır; dünya ekonomisindeki durgunluk, gelişmekte olan ülkelerin dış borç sorunları, dünya finans piyasalarında faizlerin yükselmesi vesaire. Ve belki de en önemlisi gelişmiş ülkelerin, konferansımızın başında söylediğimiz, talep esnekliğinin katı olması, talebin gelir esnekliği çok katı. Geliriniz artıyor, ancak artık çok daha fazla tüketemiyorsunuz. Bugün batı toplumunun sıkıntısı bu, üstelik nüfus da artmıyor.

Bu durumda tarımsal fazlayı eritmek için zorunlu olarak dünya piyasalarına yöneleceksiniz. Dünya piyasaları daralmaya başladı 80'lerden sonra, ne yapacaksınız? Daralan piyasalarda daha fazla pay almak istiyor Avrupa Birliği. Çünkü OTP üretimi özendirmiştir.

İşin diğer bir boyutu da, dünya hayvansal ürün piyasalarını, et, süt piyasalarını Avrupa Birliği'ne bırakan Amerika Birleşik Devletleri de, aynı dönemde, yani 80 sonrası sütte fazla vermeye başlamıştır çok ilginç. Onlar da ithalatçı konumdan ihracatçı konuma gelmişler ve dünya piyasalarında 80'lerin başında tarihte görülmemiş bir sübvansiyonlar savaşı başlamıştır.

Burada benim söylemek istediğim, doktrinler ülkelerin ekonomik politikalarını yönlendirmiyor, ülkelerin ekonomik politikalarını yönlendiren o ülkelerin kendi çıkarlarıdır. Amerika Birleşik Devletleri liberal doktrinin öncüsüdür, ama gereğinde en korumacı politikaları herkesten daha fazla uygulayabilmektedir ve sübvansiyonlar savaşı bu bağlamda başlamıştır. Çünkü, Amerika Birleşik Devletleri Avrupa Birliği'nin dış dünyaya açılmasından çok fazla zarar görmüştür. Avrupa Birliği dışarıya nasıl açılmaktadır? Kendi üreticisine 300 dolar vermektedir, dünya piyasalarında buğdayı 100 dolara satabilmektedir. Nasıl satmaktadır? Farkı Birlik bütçesinden ödemektedir, "FEOGA" dediğimiz bütçeden ödemektedir.

Amerika Birleşik Devletleri önce Avrupa Birliği'ni tehdit etmiştir, ekonomik açıdan, politik açıdan, tabii askeri açıdan henüz tehdit etmemiştir. Ama sonuç alamamıştır. 1982'de Cenevre'de yapılan toplantılar, Paris'te yapılan toplantılar, New York'ta yapılan toplantılar, sonuç vermemiştir. Sonuç alamadığı için Amerika Birleşik Devletleri de sübvansiyonlar savaşına girmiştir. Mısır'a tonu 25 dolardan, bakın dünya piyasalarında o ara buğday ununun tonu 180 dolardır, tonu 25 dolardan 1 milyon ton un satmıştır. Yani Avrupa Birliği'ne şunu söylemiştir: "Sen sübvansiyonlar savaşına girersen ben de girerim, ben de varım, benim de gücüm var."

Avrupa Birliği, o zamanki Sovyetler Birliği'ne, şimdiki Rusya'ya devletin çiftçiye verdiği destekleme fiyatının yüzde 13, yüzde 14 kadar bir fiyatla tereyağı satmıştır, süt ürünleri satmıştır. Yine aynı desteklerle Kuzey Afrika ülkelerine değişik gıda ürünleri satmaktadır. Ve Amerika Birleşik Devletleri bizi çok yakından ilgilendirdiği için söylüyorum, komşumuz Irak'a 1983 yılında 240 milyon dolar kredi vermiştir, savaş halindeki Irak'a, İran'la savaş halinde. Niçin? Gıda ithalatında kullanmak için. Bu bizi ilgilendiriyor. Neden ilgilendiriyor? Çünkü bir söz vardır, "Filler tepişir, karıncalar ezilir.". Türkiye'nin konumu odur.

Açıp incelediğiniz zaman Türkiye'nin Orta Doğu'ya gıda ihracatını, 83'ten sonra aşağıya doğru bir iniş vardır. Neden? Çünkü, Irak artık üçüncü kalitedeki Türk peynirini tüketmiyor, dördüncü kalitedeki Türk ununu da tüketmiyor. Nereden alıyor bunu, hatta portakalı da tüketmiyor. Bunları nereden alıyor? Sıfır faizli kredilerle, yani Amerika Birleşik Devletlerinden sağladığı sıfır

faizli kredilerle Amerika Birleşik Devletlerinden ya da sübvansiyonlu fiyatlarla Avrupa Birliği ülkelerinden ithal ediyor, bunlar bizi ilgilendiriyor.

Tabii ki bu böyle süremezdi. Çünkü bizler bunun maliyetini çekiyorduk. Belki kısa vadeli olarak bu işten yarar sağlayanlar, örneğin, net gıda ithalatçısı ülkeler gibi olmuştur. Cezayir olmuştur, Fas olmuştur, Tunus olmuştur ya da diğer Orta Doğu ülkeleri olmuştur. Japonya olmuştur, Güney Kore olmuştur. Ancak bu ülkeler, bu ucuz gıda ürünlerinin maliyetini kendi tarımlarını ihmal ederek daha sonra çok daha yüksek fiyatlarla ithal ederek ödemeye başlamıştır. Böyle devam etmeyecek, tarım ürünleri fiyatları yeniden eski düzeyine geldiği zaman ne yapacaksınız? Yeniden o fiyatları vereceksiniz, ama terk ettiğiniz tarımı yeniden canlandıramazsınız, en azından kolay kolay canlandıramazsınız. Ben zannediyorum ki, bugün Cezayir’de yaşanan olaylar, 10 senedir yaşanan olayların altında Cezayir’in uyguladığı ekonomi politikalarının, yani sanayileşme uğruna tarım kesimini ihmal eden politikaların çok büyük rolü vardır, bunu yeri gelmişken söyleyeyim. Hep söylenir “Tarım mı? Sanayi mi?” filan. Bunlar çok yanlış düşünceler bir defa, yanlış tartışmalar. Bir ülke “Tarım mı, sanayi mi?” diyerek, hangisi öncelikli diye düşünüyorsa o ülke bir defa ekonomi politikasını bilmiyor demektir. Çünkü bunlar birbirlerini sırtlayan, birbirlerine destek olan, birlikte yürüyen, yani bir at arabasını çeken iki at gibidir. Eğer birisini geliştirmek uğruna diğerini zayıf bırakırsanız arabanız ne yapar, uçuruma yuvarlanır.

Biliyorsunuz gelişmiş ülkeler için de bu işin maliyeti, yani sübvansiyoncu tarım politikalarının çekilmez hale gelmiştir. 1980’lerin başında 115 milyar dolar OECD ülkelerinin tarım kesimine yaptığı destek, 1984-86 döneminde tam 236 milyar dolara yükselmiştir, bunlar OECD’nin rakamları. 230 milyar dolar, tam iki kat artmıştır beş senelik dönemde. Bu yüksek maliyetlere Avrupa’nın kendi içinde de birtakım itirazlar başlamıştır. Çünkü, Ortak Tarım Politikası ülkenin tarım ürünleri konusunda açıkları olduğu zaman çok etkin bir politikaydı, çok etkin olarak uygulanmış ve gerçekten de Avrupa Birliği’ni 15 yıl gibi kısa dönemde yeterli hale getirmiştir. Hatta ihracatçı konuma getirmiştir, ancak bu politikalar “açık” dönemlerinin politikasıdır, “fazla” dönemlerinin politikası değildir. Fazla dönemde, yani Avrupa Birliği’nin fazla üretmeye başladığı dönemde Ortak Tarım Politikası Avrupa Birliği’ne yük olmaya başlamıştır. Yalnızca dünya tarım piyasalarında düzeni bozmuyor, aynı zamanda Avrupa Birliği’ne mali yük oluşturuyor. O dönemde tahıl dağlarından, süt göllerinden vesaire söz etmemizin nedeni budur. Ve bunları bir şekilde Avrupa Birliği tüketici finanse ediyor. Ve aynı zamanda vergi mükellefi finanse ediyor. Avrupa Birliği’nde ortalama olarak alındığı zaman 70’lerde 17 ECU olan, kişi başına ortak tarım politikasının maliyeti, 1990’larda tam 110 ECU’ya çıkmıştır, neredeyse 10 katı artmıştır. İnsanlar artık bu yükü, belki çiftçiler dışında diyelim,

taşımak istemiyorlar. Yani Avrupa Birliği'nin kendi kendine yeterli olmasından çok memnunlar, bundan gurur da duyuyorlar, ama artık bu yükü de taşımak istemiyorlar. Yani, burada şunu söylemek istiyorum; Ortak Tarım Politikasının ortadan kaldırılması için bir taraftan dışarıdan tazyik var, Amerika Birleşik Devletleri ve Ortak Tarım Politikasının sübvansiyonunu ihracatından zarar gören diğer ihracatçı ülkeler, bizim gibi ülkeler aynı zamanda, bir taraftan da Avrupa Birliği'nin kendi içinden yükselen sesler ortak tarım politikasına karşı.

Biliyorsunuz “Uruguay Round” 86 yılında başladı. Başlamasının en önemli nedeni dünya tarım piyasalarında yaşanan karmaşadır ve “Uruguay Round” 90 yılında bitmesi gerekirken 93 yılı sonunda bitmesinin nedeni de, yine Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği'nin, yani dünya tarım politikalarına yön veren ülkelerin, dünya tarım devlerinin ortak bir tarım politikasında uzlaşmamasıdır. Ne zaman ki, 92 yılında Avrupa Birliği nihayet Ortak Tarım Politikasını reforma tabii tutabilmiş, ancak o zamandan sonra “Uruguay Round” sonuçlanabilmiştir; çünkü Amerika Birleşik Devletleri ile Avrupa Birliği arasında bir anlaşma, ortak bir zemin yakalanabilmiştir.

Avrupa'daki çiftçi Türkiye'deki gibi değil, çok örgütlü bir çiftçi. Elde ettiği müktesep haklarından bir gram dahi fedakarlık yapmak istemezler. Eğer elde edilmiş haklarını geri almaya çalışırsanız çiftçiler Paris'i buğday tarlasına çevirebilmektedir, ben şahit olduğum için biliyorum. 91 yılında Paris'te söz konusu tarım reformundan hemen önce, Avrupa Birliği'nin bütün çiftçileri, Paris'in “Champs Elysees” caddesini gidenler bilirler, bizim Kızılay gibi iki defa daha geniş bir cadde, o kadar uzunlukta ve burayı buğday tarlasına çevirmişlerdir. Böyle bir örgütlü çiftçi karşısında da “Ben yaptım oldu.” olmuyor. Yani siyasî iktidarlar bu sene çaya şu kadar verdi, sen şu kadar verdiysen ben bu kadar veririm diyecek durumda değiller. Orada zaten öyle her sene fiyat ilan etmek diye de bir şey yoktur.

Peki yeni Ortak Tarım Politikalarının özelliği, ana özelliği nedir? Yani 92 reformu nedir? İşte burada rekabete açılıyoruz. Bir, tarım ürünleri fiyatları dünya piyasa fiyatlarına yavaş yavaş çekilecektir. İlk önce, ürününe göre, yüzde 30'luk, yüzde 25'lik indirimlerle kademeli olarak dünya piyasa fiyatlarına doğru çekilecek, dünya piyasa fiyatları düzeyine indirilecek aşamalı olarak. İki; buradan zarar gören çiftçilerin zararları doğrudan destekler ile telafi edilecek, bütçe ile telafi edilecek. Üç; eğer yine de fazla veren ürün olursa, bu ürünler de, örneğin tahılda, zorunlu nadas getirilecektir.

Bu uygulandı, yani 7 sene içerisinde uygulandı ve 99 Mart ayında yapılan üçüncü, çünkü buna biz 92'ye kadar uygulanan Ortak Tarım Politikası I diyoruz, 92-99 OTP II, şimdi OTP III'te aynı eğilim devam ediyor, yine aynı indirimler

vardır fiyatlar indiriliyor. Zannediyorum birkaç sene içerisinde Avrupa Birliği'nde fiyatlar dünya piyasa fiyatları düzeyine indirilmiş olacaktır. Ama aradaki fark, azalan oranlarda da olsa, çünkü azalan oranlarda verilmektedir, çiftçiye doğrudan ödemeler yoluyla, yani telafi edici ödemeler yoluyla, ödenmektedir.

Şimdi peki, "Uruguay Round" sonunda ortaya çıkan tarım politikaları, tarım politikalarıyla ilgili kurallar nelerdir? Onu çok özet olarak size söyleyeyim; ilki dış ticaretle ilgilidir, ikincisi iç desteklerle ilgilidir, üçüncüsü de ihracat sübvansiyonlarıyla ilgilidir. Ve burada çok önemli bir şey var; GATT bu Round'a kadar, çok roundlar yaptı 48'den 86'ya kadar. Bu raunda kadar hiçbir zaman için ülkelerin iç tarım politikalarına karışmadı, ama şunu gördü, burada söylemek istiyorum; bu çok önemli çünkü; eğer bir ülke içeride müdahaleci politika uygularsa, destek politikası uygularsa o ülkenin dünya piyasalarına serbest rekabet kurallarıyla çıkması mümkün değildir. Yani, siz çaya içerde destek verirseniz o çayın dünya piyasalarında serbest rekabete göre işlem görmesi mümkün değildir. Bunu GATT anlamıştır ve GATT anladığı içinde, "Uruguay Round"da iç destekler tartışılmıştır ve iç desteklerle ilgili olarak da birtakım kurallar getirilmiştir.

Şimdi ithalatla ilgili olarak, dış ticaretle ilgili olarak korumalar kaldırılacaktır diyor. Nasıl kaldırılacaktır? Birincisi hemen yapılacak olan şudur: Gümrük tarifelerinin dışında hiçbir koruma kalmayacaktır. Nitekim öyle olmuştur. Şimdi dünyanın hiçbir yerinde gümrük tarifelerinin dışında bir koruma olamaz, Dünya Ticaret Örgütü'nün bir kuralıdır, kesin kuralıdır. Bunu kaldırdıktan sonra GATT'a, daha doğrusu 93'te kurulan ve GATT'ın yerini alan Dünya Ticaret Örgütüne kendi gümrük vergilerinizi konsolide ettiriyorsunuz, "Benim tarife dışı korumam şuydu, tarife ile ilgili korumam şu oldu, buğdayda örneğin maksimum yüzde 160'tır." diyorsunuz, Türkiye bunu öyle konsolide ettirmiştir. Sığır etinde yüzde 260'tır, onu da öyle konsolide ettirmiştir. Her ülke aynı işlemi yapmıştır.

Ardından gelişmiş ülkeler bu konsolide ettirilen vergileri altı yıl içinde yüzde 36, gelişmekte olan ülkeler 10 yıl içinde yüzde 24 oranında azaltacaklardır. İkinci kural ihracat sübvansiyonları ile ilgilidir. Gelişmiş ülkeler 6 yıl içinde %36 ve gelişmekte olan ülkeler 10 yıl içerisinde %24 oranında ihracatta sübvansiyonlarını azaltacaklardır.

İç destekler yine aynı şekilde azaltılacaktır, yine yüzdelerle birlikte ve hiçbir ürün için iç destek gelişmiş ülkelerde üretim değerinin yüzde 5'in üzerine çıkmayacaktır, gelişmekte olan ülkelerde yüzde 10'un üzerine çıkmayacaktır; bunlar kurallardır, buna her ülke uyacaktır, uymak zorundadır, bunun çaresi yok. Yani bunun dışına çıkmak diye bir şey yok, Türkiye'de bu anlaşmaya imza atan

bir ülkedir. Zaten bu anlaşmayı biz atmamalym dışmda kalalım. Böyle bir şey olamaz. Çünkü 117 tane ülke 94 Nisan ayında “Marakeş”te bu anlaşmayı imzaladı. İmza dışmda kalan Suudi Arabistan, Rusya, Çin vesaire gibi ülkeler de bu anlaşmayı imzalamak için kuyruğa girmişlerdir ve Amerika Birleşik Devletleriyle de sürekli görüşme halindedir bu anlaşmayı imzalayıp Dünya Ticaret Örgütüne girebilmek için. Bunun dışmda kalıp da “Ben işimi hallederim.” diye bir şey yok. Belki Küba ve birkaç ülke bunun dışmda kalmış ülkelerdir, bu da bir politik tercihtir.

Buradaki genel eğilim şu: Dünya Ticaret Örgütü bir anda dünya tarım piyasalarını tamamen serbestleştirmiyor, yani öyle bir şeye yönelmiyor, burada çok açık kurallar var. Diyor ki, “Gelişmekte olan ülkeler tarımlarına, alt yapı yatırımlarına, gıda güvenliklerine, küçük çiftçilerin gelişmesine, girdi kullanımlarının özendirilmesine yardım yapabilirler.”. Yani, şu an Türkiye’de hiçbir kimse çıkıp da “Bunu yapmayalım, Dünya Ticaret Örgütüne göre bu yasaktır.” diyecek hiçbir şey yok. “İşte Türkiye’ye şu ürünün ithalatını engelleyemeyiz, çünkü Dünya Ticaret Örgütü gıda ithalatında koruma yapmamızı engelliyor.” diye hiç kimse bir şey söyleyemez.

Örneğin, biz buğday için yüzde 160 koruma koymuşuz. Maksimum gümrük duvarı. 10 yıl içerisinde ne kadar azaltacağız, yüzde 24, ancak bu yüzde 24 ortalama. Bazı ürünler stratejik olarak kabul ettiğiniz ürünlerde bu yüzde 10’a inebilir. Ne demektir bu? 10 yıl sonra, yani Dünya Ticaret Örgütünün kuralları uygulamaya girdikten 10 yıl sonra, 1995’ten 2004 yılı, 2004 yılında Türkiye’nin buğdayda uygulayabileceği maksimum tarife yüzde 145’tir. Demek ki korumanızda bir sıkıntı yok, bir zafiyet yok.

Ancak şunu söyleyebiliriz: Dünya Ticaret Örgütünün ortaya koyduğu politika şudur: Artık tarım politikalarında devlet desteğinin giderek azaltılması, tarımsal üretim ve ticaretin yavaş yavaş, kademeli olarak piyasa mekanizmasının yönlendirilmesine bırakılması gerekir. Bir anda değil. Bunun üzerinde ısrarla duruyorum, olaya siyah-beyaz olarak bakmayalım. Bu bir eğilimdir, Dünya Ticaret Örgütünün ortaya koyduğu kuralların eğilimi budur, yönelim budur. Bu yönelim olduğuna göre, biz Türkiye’de oluşturduğumuz tarım politikalarında bu yönelimi bir kısıt olarak kabul etmek durumundayız. Bunu görmezlikten gelemeyiz, bu bir kısıttır bizim için. Tabii bunlar ne kadar uygulanıyor o iki-üç saatlik bir tartışma konusu.

Ben buradan Türkiye’ye geçmek istiyorum, çünkü bizi en çok ilgilendiren Türkiye kısmıdır. Türkiye’nin tarım politikaları Dünya Ticaret Örgütünden olumsuz olarak çok fazla etkilenmiştir ve görülen zaman diliminde de etkilenmeyecektir. Çünkü Türkiye’de tarımsal üretim, özellikle temel tarım

ürünleri ihracattan çok iç pazara yöneliktir, bu bir. İç pazara yönelik olduğu için Türkiye ihracatını aşırı bir şekilde sübvansiyonlarla desteklememiş ve Türkiye ithalatını da, içerideki tarım ürünlerini de aşırı bir şekilde korumamış, onun için Türkiye'nin burada sıkıntısı yok. Dünya Ticaret Örgütü'nün getirdiği, her ülke temel tarım ürünlerinde yüzde 4'lük minimum bir ithalat yapmak zorundadır kuralı vardır. Şimdi bakıyoruz, Türkiye'de temel tarım ürünleri nelerdir? Tahıl ürünleri ve hayvansal ürünler. Türkiye zaten bunların ithalatını yapıyor. Şimdi Türkiye dışarıdan bir miktar buğday ithalat etmezse makarna yapamaz. Türkiye dışarıdan süt ve bir miktar et ithal etmezse bu piyasalarda sıkıntı olur, zaten onların ithalatını yapıyor. Türkiye'nin ithalat yükümlülüklerde, hiçbir sorunu yoktur.

Peki öyleyse Türkiye'nin şu anki tarım politikaları yeterli midir? Hayır. Türkiye'nin klasik tarım politikalarının bana sorarsanız artık ömrünü bitirmiş, çağını tamamlamıştır. Özellikle 60-80 döneminde çok iyi işler yapılmıştır. Ama o tarım politikaları artık etkinliğini kaybetmiştir. Türkiye'nin tarımı 60'ın tarımı değil artık, çok değişmiştir.

Ne yapmak gerekiyor? Çağın gereklerine uygun, yani dış kısıtları, ama aynı zamanda iç kısıtları da göz önüne alan yeni tarım politikalarına yönelmenin zamanı gelmiştir. Peki, tarım politikaları diyoruz, işte size 1999 Aralık ayında IMF'ye sunulan niyet mektubunda bir "Tarım Reformu". Ben bunun üzerine bir makale yazdım ve başlık olarak da "Tarım Reformu Made in IMF" diye yazdım. Yeni tarım politikası, ama yeni tarım politikası böyle böyle olmayacak. Çünkü, IMF'ye sunulan niyet mektubunda yer alan tarım reformu, tamamıyla finansal kaygılar sonucunda oluşan bir tarım reformudur. Yani, edilgen bir tarım politikasıdır. Hiçbir zaman için tarımın kendi sorunlarından, kendi iç dinamiklerinden, yapısından kaynaklanan bir politika değildir. Ne tür bir politika? Türkiye'nin gemisi batmak üzere IMF'nin limana demir atıyor. Limana demir attığımız andan itibaren o limanın sahibinin kurallarına, yaşam kurallarına uymak durumundasınız ve IMF diyor ki, "Bunu yapacaksınız, şunu yapacaksınız".

IMF'nin amacı nedir? Finans piyasalarında istikrarı sağlamaktır, gerçi onu da beceremiyor ya, finans piyasalarında istikrarı sağlamak için kamu açıklarının azaltılması lâzım diyor. Kamu açıklarının azaltılması için tarımsal desteklerin ortadan kaldırılması lâzım, bu kadar basit. Türkiye'nin sorunu o değil. Türkiye'nin tarım politikası gerçekten ekonomik israfa açıktır ve aynı zamanda politik istismara da açıktır. Ekonomik israfa açıktır diyorum; Türkiye bugün bütçeden 6-7 milyar doları, kamu olarak toplam 10-12 milyar doları tarım için harcamaktadır. Ancak çiftçiye giden meblağ ise 2-3 milyar doları yukarı geçmez. Öyleyse böyle tarım politikalarının artık sürdürülebilirliği kalmamıştır, bunu elbette kabul ediyoruz.

Türkiye her yıl 30 bin ton çay yakma lüksünü kendinde göremez. Tütünü de yakamaz. Türkiye, ekolojik koşullarda üretmesi gereken 350 bin hektarlık bir fındık alanı yerine, 550 bin hektarlık fındık üretme yanlısını da kaldıramaz. Bu kadar fındık stoklarını da kaldıramaz. Öyleyse neden böyle devam ediyor? Politikacılar tarım politikalarını politik bir haline getirmişlerdir, bundan rant sağlıyorlar, ama bu artık sürdürülemez. Yani, ne ekonomik açıdan sürdürülebilir, ne politik, ne sosyal açıdan sürdürülebilir. Öyleyse bunu da değiştirmek lâzım. Yani bu politikalar sürdürülebilir politikalar değil artık bitmiştir, ancak bunun yerine getirilecek politikalar IMF'nin önerdiği tarım politikaları da değildir.

Şimdi ne öneriliyor, bizim önerimiz ne olabilir? Zaman çok hızla akıp gidiyor, bunları size kısaca sunmaya çalışacağım. IMF'nin hazırladığı ya da hazırlattığı ya da onaylattığı, ne dersiniz deyin tarım reformunda, bir; fiyat destekleri kaldırılacak diyor, onun yerine doğrudan destek gelecektir. İki; tarım kesimine verilen girdi sübvansiyonları, yani gübre başta olmak üzere verilen sübvansiyonlar nominal değerinde dondurulacak, dondurulunca tabii enflasyon onları yiyip götürüyor. Bir-iki sene sonra sıfırlanacak. Üç; tarım kesimine verilen kredilerin sübvansiyonları kaldırılacak, onun yerine referans faiz oranları, yani bono piyasalarında oluşan faizler uygulanacaktır.

Doğrudan destek ne demektir? Bir defa bu programda böyle bir açıklama yoktur. Doğrudan destek diyorlar, doğrudan desteği Polatlı'nın köylerinde, Karadeniz'de birkaç yerde çiftçilere dönüm başına 5 dolar olarak dağıtmak olarak görüyorlar. Böyle saçma şey olur mu arkadaşlar? Yani, bu bir defa tarım politikası değildir. Çiftçilere verilen doğrudan destek, üretimine bakmadan bir gelir sağladığınız zaman, transfer ettiğiniz zaman bu bir sosyal politika aracıdır, bunun tarım politikasıyla ne alakası vardır?

Bu tarım reformu hem içerik bakımından, hem de uygulama bakımından çok büyük tutarsızlıklar içermektedir. İçerik açısından diyor ki, "Ben fiyat desteğinden, doğrudan desteğe geçeceğim". Bu ne demektir? Fiyat desteği olduğu zaman o fiyat desteğinin maliyetini kim öder? Tüketiciler öder. Devlet diyor ki, "Buğdayın fiyatı 200 lira.". 200 lirayı kim ödüyor? Tüketiciler ödüyor. Devlete bir şey yok. Ama devlet diyorsa, ben fiyattan vazgeçtim, artık fiyat saptamayacağım. Bunun karşılığında çiftçiye doğrudan gelir ödeyeceğim. Bu ne demektir? Bütçemden çiftçiye para vereceğim demektir.

Siz bu niyet mektubunu ve istikrar programını niçin yaptınız? Kamu açıklarını azaltacağım. Ama sizin yaptığınız program, tarım için uyguladığınız yöntem kamu açıklarını artırmaya yönelik. Öyleyse iki şey var; ya siz hesap bilmiyorsunuz ya da siz vatandaşı aldatıyorsunuz. Birkaç tane köye göstermelik dağıtım yapıp, ondan sonra bu işi "Ben, yaptım, oldu."ya getireceksiniz. İkincisi;

doğrudan desteklerin uygulanabilmesi için birtakım koşullar gereklidir. Tarım kesiminin taşınması gerektiği, Türk ekonomisinin taşınması gerektiği birtakım koşullar gereklidir, ki Türkiye o koşulları da taşımamaktadır.

Şimdi, ne yapmak gerekiyor? Birincisi, Türkiye madem ki bu politikalarla böyle devam edemez, öyleyse yeni politikalara geçmesi gerekiyor. Bu durumda yapılması gereken aşamalı işler var. Doğrudan desteğe Türkiye geçecektir, ama nasıl desteğe? Üç tane doğrudan destek sistemi vardır. Fark ödeme sistemi bunlardan biri. Türkiye'nin esas uygulaması gereken fark ödeme sistemi. Yani, Amerika Birleşik Devletleri zamanında uyguladı, İngiltere uygulamıştır. Hedef fiyat diye bir fiyat saptayacaksınız, bu çiftçinin maliyeti artı belli bir kâr marjı. Eğer piyasada fiyatlar o hedef fiyatın altına düşerse aradaki farkı çiftçiye siz ödeyeceksiniz, yani piyasaya karışmayacaksınız. Bu şekilde hem tüketici daha ucuz tüketme olanağına kavuşacaktır, hem sanayici daha ucuz hammadde olanağına kavuşacaktır. Bu işi pamukta yapacaksınız, sanayi ürünlerinde yapacaksınız, baklagillerde yapacaksınız, daha sonra tahılda yapacaksınız. Ama bunu yapabilmeyen birtakım koşulları vardır. Bu koşullardan bir tanesi, tarımda kayıt sisteminin yerleştirilmesidir. Kayıt sistemini getirmezseniz 1993 pamuk prim uygulamasında olduğu gibi, çiftçiler sizi kandırır, iki-üç defa sizden destek alır, kısacası kayıt sistemini getireceksiniz. Kayıtsız bu iş olmaz. Ancak Türkiye'nin kadastro henüz bitmemiş, siz kayıt sistemini nasıl yapacaksınız?

İki; bu sistemi uygulayabilmeniz için o ürünlerin borsaya kota edilmesi lâzım. Yani, o ürünlerde borsanın gelişmesi lâzım. En gelişmiş borsa biliyorsunuz pamuk borsası, onun da ancak şu an yüzde 40'ı borsada işlem görebilmektedir. Öyleyse buna da dikkat etmek lâzım.

Üçüncü koşul, bu sistemi uygulayacağınız ürünün en düşük maliyetlerde üretim yapabilecek teknolojiyi özümsemiş olması lâzım. Çünkü, bu ürünler sonuç olarak dünya piyasalarına açılacak, dünya piyasalarında rekabete açılacak. Yoksa 5 hektarlık alanda zar zor üretim yapılan bir tahılın dünya piyasalarına açılmasını bekleyemezsiniz. Bunlar sadece bir hayal olur, kağıt üzerinde kalır.

Dördüncü koşul; bütçenizde bu farkı ödeyebilecek bir fark ödeme kaleminin olması lâzım. Eğer bu olmazsa nereden ödeyeceksiniz. O zaman Merkez Bankasının banknot matbaasını çalıştıracaksınız. O zaman yine enflasyon. O zamanda suç tarım kesiminin, siyasî iktidarın değil. Bu fark ödeme sistemi aslında genel yönelim olarak Dünya Ticaret Örgütü'nün kurallarına uygun, oraya doğru yöneliyor. Avrupa Birliği de artık bu sistemi uyguluyor. Amerika Birleşik Devletleri bu sistemi aşmış durumda, iyi bir sistem ama koşullarını oluşturduktan sonra bu sistemi uygulayabilirsiniz. Bu sistemin koşullarını

oluşturmadan bu sistemi uygulamaya koyarsanız bütçeniz eski sisteme göre daha büyük yükler altına girer, üstelikte bunun Türk tarımına da hiçbir faydası olmaz.

İkinci doğrudan destek sistemi prim sistemidir. Prim sistemi, birinci sistem, yani fark ödeme sisteminin tarım piyasalarında istikrarı sağlamaya yönelikken, prim sistemi üretim ve kalitede istikrarı sağlamaya yöneliktir. Eğer Türkiye'nin bazı ürünlerde açığı varsa, örneğin yağlı tohumlarda, örneğin hayvansal ürünlerde ve dış pazar ufku görünen ürünler varsa, örneğin ekolojik ürünlerde, bunların üretimini özendirmek, bazı ürünlerinde kalitesini düzeltmek için prim vereceksiniz. Ancak prim sistemi istismara çok açık bir sistemdir. Bunun uygulamasına çok dikkat etmek lâzım, tabii bunda da bütçede bir kalem, aynı zamanda tarım kesiminde çok iyi çalışan bir kayıt sisteminin olması gerekir.

Üçüncü sistem, işte bu tarım reformunda yer alan doğrudan destek sistemi ki ismi doğrudan gelir desteğidir. Bunu üretimle karıştırmayacaksınız. Bu sistemi bir sosyal politika aracı olarak kullanacaksınız. Eğer yoksul çiftçileri tarım kesiminde tutmak istiyorsanız, yani piyasaya yeterince ürün arz edemeyen çiftçileri, kalabalık aileleri orada tutmak istiyorsanız, işte onlara doğrudan gelir desteği vereceksiniz. Üretimle bir bağlantısı olmayan, yani bir sosyal politika aracı olarak bunu kullanacaksınız. Bunu da ne zaman kullanacaksınız? Bütçenizde paranız olduğu zaman, bütçenizde bununla ilgili bir kaleminiz olduğu zaman.

Türkiye'de artık popülist tarım politikalarının dönemi geçmiştir. Çünkü, sizin mali kısıtlarınız var, bütçeniz siz istesenez de artık tarım kesimini geniş ve koşulsuz bir şekilde desteklemenize izin vermez. Yani siz istesenez bile mali kısıtlarınız buna olanak tanımaz, bunu yapamazsınız, zaten yapmanıza da gerek yok. Ama Türkiye'de ekonomi politikaları siyasetle o kadar iç içeki ve de siyasetin maliyeti Türkiye'de maalesef sıfır. Yani bir program uyguluyorsunuz, bir sene sonra çöküyor, onun hiçbir siyasî maliyeti yok, hiç kimse bir şey üstlenmiyor. Böyle bir şey olmaz, böyle bir ülke yok. Biz sanal demokrasiyi yaşıyoruz herhalde, yani demokrasilerde siyasetin bir maliyeti vardır, tarım politikaları da böyle. Yani bir parti lideri çıkıyor, "Şu ürüne şu parti ne kadar verirse ben daha fazlasını vereceğim." diyor. Bir başkası çıkıyor, "Ben çaya enflasyonun şu kadar yukarısında verdim." diyor. Yani bunun bir politik yaptırımı yoksa ve tarım politikaları da yapı icabı buna olanak tanıyorsa bu tarım politikalarının ne ekonomik, ne de politik açıdan artık sürdürülebilirliği yoktur, artık değişmesi lâzım. Ama değiştirilirken düşülen hata, bu tarım reformunda olduğu gibi düşülen hata, olaya siyah-beyaz bakmak, IMF öyle istedi diye. IMF, Türk tarımının yapısal sorunlarını bilmiyor, bir işletme ölçüğü sorunu olduğunu bilmiyor. Türk tarımının alt yapı sorunlarının olduğunu bilmiyor, bir piyasa

sorunu, bir borsa sorunu olduğunu bilmiyor, bilmek de istemiyor zaten, onun sorunu değil. Ama en azından biz Türk aydınları olarak, Türk iktisatçıları olarak bunları bilmek, bunları söylemek durumundayız. Bunu söylerken de, “Amerika öyle uyguladı.” diyemeyiz, çünkü Amerika’da işletme büyüklüğü ortalama 200 hektar, Türkiye’de 6 hektar. Yani, Amerika öyle yaptıysa biz başka türlü yapacağız, ama bugün küresel bir dünyanın oluştuğunu, bizim de onun parçası olduğumuzu, yani, bir tarafta bir iç kısıt var işletmelerimizin büyüklüğü, tarımsal nüfusumuz, alt yapımız, öteki tarafta küresel bir dünya, yani bir dış kısıt var. Zaten iktisatçı da orada ortaya çıkacak, gerekli ince ayarı yapacak.

SORU ve CEVAP BÖLÜMÜ

Kerem TOMUR - Kerem Tomur, Rekabet Uzman Yardımcısı. Benim hocama sormak istediğim öncelikli olarak şu: Konuşmasında gerçi çok popüler olmasına rağmen Şeker Kanunundan ve şekerle ilgili yeni düzenleme, hedeflenen yeni düzenlemeden bahsetmedi. Benim bildiğim kadarıyla hocam beni düzeltsin, dünyada şeker fiyatları şeker kamışından yapılan üretim üzerine hesaplanır ve yine bildiğim kadarıyla pancardan yapılan üretim, yani Türkiye'deki fabrikaların eksik yönetimi ve diğer teknik koşulların eksik olmasına rağmen ya da aşırı istihdama rağmen ne olursa olsun şeker kamışından üretilen şeker maliyetinden çok daha yukarıda olacak. Bu durumda Türkiye'nin bu açmazdan kurtulması için kendi düşünceleri nedir? Belki de Türkiye'nin artık şeker üretmekten vazgeçmesi mi ya da bunu çok büyük ölçüde kısıtlayıp ithalata geçmesi daha rasyonel mi olur?

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Bu sorunun gelmesi doğaldır; çünkü son günlerde tartışılan en önemli tarım politikası konusu Şeker Yasasıdır. Bir defa bu konuşmalara girmeden önce, bu benim "Tarım Reformu: Made in IMF" başlıklı yazdığım makaleyle ilgili olarak size bir de referans belirtmek istiyorum. Bu makale, eğer ilgilenen olursa İşletme ve Finans Dergisinin Temmuz 2000 sayısında çıkmıştır.

Baştan söyledik; rasyonel tarım politikalarının koşulu iç ve dış kısıtları en optimal noktada, o kesme noktasında birleştirmektedir. Şimdi burada bir iç kısıtımız; şeker üretiminin sürekli değil zaman zaman fazla vermesi. Bunu Türkiye kaldırabilecek durumda değildir. Ancak, dünya piyasalarında biliyorsunuz şeker fiyatları sizin de söylediğiniz gibi şeker kamışı fiyatlarına göre oluşuyor. Avrupa Birliği de kendi üreticilerine, şeker pancarı üreticilerine yüksek destekleme fiyatları veriyor, 600-700 dolara fiyatlar oluşuyor, dünya piyasalarına 200 dolara satıyor. Ama Avrupa Birliği'nin bütçesi bunu karşılayabiliyor, ki Avrupa Birliği aynı zamanda Afrika ülkelerinden gelen şeker kamışı şekerleri de satın alıyor.

Türkiye ne yapmalı? Şimdi şeker temel tarım ürünüdür. Türkiye bundan vazgeçemez; çünkü Türkiye'nin temel tarım ürünlerinde ithalat yapıp 65 milyon, yarın 70 milyon olacak nüfusunu besleyecek durumu yoktur. Çünkü Türkiye'nin ithalat kapasitesi çok yüksektir, ama ihracat kapasitesi sınırlıdır. Bu insanların yaşamsal bir sorunudur, yoksa İkinci Dünya Savaşında olduğu gibi "Üzüm kurusuyla çayınızı tatlandırmak durumunda kalırsınız.". Sorarsanız babalarımız veya dedeleriniz bunları bilir. Öyleyse ne yapmalı?

Bir, fazla üretime neden olan pancar üreticileri başka alanlara kaydırılmalı. Yani bu insanlar mağdur edilmemeli. İşte o başka alanlara kaydırırken de onlara belli bir prim verilmeli, alternatif üretim alanlarına geçip gelir kayıplarını telafi edebilmek için onlara bir prim ödenmelidir. İkincisi; Türkiye’de şeker pancarı için fark ödeme sistemi hemen devreye sokulmalı. Türkiye’de pancar piyasaları serbest bırakılmalı, çünkü şeker fabrikaları bir şekilde özelleştirilecek. Yani bunu özelleştirilecek derken; özel şahıslara da satarsanız, kooperatiflere de verirsiniz, ama devlet bu sektörden elini çekecek. Öyleyse bu piyasaları yalnız dışarıdaki sübvansiyonlu ürünlere karşı koruyabilmek için GATT’ın size verdiği gümrük tarifeleri yeterli korumayı yapacak durumdadır, onun için dışarıya karşı korursunuz. Tabii ki bu ödemeyi yapabilmek için de bütçede bir fark ödeme kalemi ya da bir tarımsal fon oluşturmak durumundasınız, çözüm budur. Yani bugünkü sistem böyle devam edemez. Ancak bir, çiftçileri mağdur etmeyeceksiniz, iki Türk halkının gıda güvenliğini tehlikeye atmayacaksınız. Öyleyse uygulanacak yöntem, fark ödeme yöntemidir. Bunun için bütçeye bir kalem koymak durumundasınız, ödenek koymak durumundasınız. Benim görüşüm budur, kısaca.

Ama şeker fabrikalarının bence kooperatiflere devredilmesi, yani üretici birliklerine satılması, ucuz veya pahalı mesele o değil, ama devletin üretici olarak artık piyasadan çekilmesi lâzım. Şekeri artık üretici birlikleri üretsin, kârını, zararını onlar çöksin.

Barış EKDİ - Bir nokta çok dikkatimi çekti, IMF’in tarıma yaklaşımı, tarım politikasına demiyorum ama, IMF’in kendi politikasının tarıma yaklaşımıyla, tarım politikasının bizatihi ne olması gerektiği konusundaki ayrım özellikle benim için önemliydi. Bu çerçevede hem ufak bir katkı yapmak istiyorum, hem de gerçekten bunlara dikkate alındı mı diye de bir şey sormak istiyorum tarım politikasının içinde. Çünkü biz hep çiftçilerden ve çiftçilerin korunmasından bahsettik tarım politikasından söz ederken.

Fakat Avrupa’da ya da Amerika’da ne derece bu şekildedir bilmiyorum, ama ülkemizde başka bir şey daha var. Tarımı içinde bir sosyal politika olarak, tarımla sosyal politikayı bir araya getiriyoruz, çiftçilerin desteklenmesi gerektiğini söylüyoruz. Burada iki şey karşımıza çıkıyor, özellikle de sanayiye yönelik tarım ürünleri söz konusu olduğunda, bir ırgat mefhumu var ülkemizde. Yani sadece siz çiftçiye bir şeyi destek vermekle politikanın sosyal işlevinin yalnızca bir kısmını gerçekleştirmiş oluyorsunuz. Fakat, örneğin daha önce dediğiniz gibi toprak başına, hektar başına, dönüm başına destekleme söz konusu olduğunda hiç tarlasında bir şey ekmeyen çiftçiye dahi bir destek vermeye kalktığımızda bu sefer bugüne kadar mevcut politikalarla bir şey üreten, o üretimi sayesinde başkalarına para aktaran bir kesim söz konusu ya da bir işlev söz konusu, bu da ortadan

kalkacak. İşin bu yönü ne kadar düşünüldü, gerek IMF politikasında gerekse sizin önerdiğiniz politikalarda?

Bir ikincisi, toprak sahiplerinin yapısı çok farklı, işte sizin ölçek olarak bahsettiğiniz şey iki şekilde karşımıza çıkıyor. Birincisi çiftçi aile bazında genelde ve küçük topraklarda ekim yapmaya çalışıyor. Büyük alanlarda ekim ya da tarımsal faaliyet çok sık rastlanan bir şey değil ülkemizde. Özellikle Güneydoğu'ya ya da Doğu'ya gidildikçe toprak sahipliğiyle, toprağı işleyen arasındaki bağlantı da giderek kopabiliyor. Bu çerçevede bunlar ne derece dikkate alındı ya da alınmalı sizce, bunu sormak istiyorum. Çünkü, bu da önemli bir husus en azından.

Üçüncü nokta; ülkemizdeki genel, kültürel bir alışkanlık da söz konusu, örneğin Amerika'da, Avrupa'da kolektif kooperatifler çok fazla. Fakat ülkemizde genelde çiftçilerin yaklaşımı "Traktör olsun, benim olsun."dur. "Traktör için krediyi harcar, borca girerim." diyor. Traktörü satın alıyor, ama buna mukabil traktör sadece bir-iki defa ürün kaldırmada ya da toprağı ekip biçmede kullanılıyor. Geri kalan dönemlerde atıl bir şekilde duruyor. Bunu kooperatif bir tek traktör, üç-dört traktör olarak da beş-on çiftçinin işini pekala görebilir. Bu yönde bir çalışma olabilir mi, yani işin eğitim ya da kültürel bir boyutu da var. Tarım politikaları sadece bir fiyat alımı ya da destekleme alımı mekanizmasında mı gerçekleşiyor, yoksa bu tür incelikleri de dikkate alınabiliyor mu?

Bir noktayı da anlayamadım onu izah ederseniz sevineceğim. Doğrudan destekleme alımı ile fiyat verme arasında bir fark var, pardon doğrudan desteklemeyle. Doğrudan desteklemede devletin cebinden para çıkacak, ancak buğdayın fiyatı diyelim ki 200 bin lira olursa cebinden para çıkmayacak. Bunu en azından iktisadî çerçevede birazcık daha açabilirseniz ben sevineceğim. Çünkü ilk başta makul görünmekle beraber sonuç itibariyle sizin daha önce belirttiğiniz gibi arzın ne olacağı belli değil. Dolayısıyla devlet 200 bin liraya buğday olacak dediği vakit o 200 bin liralık şeyi sağlamak için çok yüklü miktarda buğday satın almak zorunda kalabilir. Bu da devletin bütçesine bir yük olacaktır diye düşünüyorum, bu mekanizmayı da açıklayabilirseniz sevinirim.

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Şimdi bu son sorudan başlayalım. Fark ödeme sistemi, yani Amerika Birleşik Devletlerinin, zamanında da İngiltere'nin Avrupa Birliği'ne girmeden önce uyguladığı sistemdir.

Sistem şöyle çalışıyor: Siz piyasalara hiç müdahale etmiyorsunuz, ithalat da serbest, piyasada buğdayın fiyatı 80 liraya oluşuyor, fakat buğdayın maliyeti sizin ülkenizde 110 TL. Ne yapacaksınız? Sizin çiftçiniz iflas eder. Bunu önlemek için, hem çiftçinin ayakta kalmasını istiyorsunuz, ama aynı zamanda tüketicinin de çok ucuza ürün tüketmesini istiyorsunuz, tüketicinin refahını, bakın bu çok

önemli. Tüketicinin refahını arttırmak istiyorsunuz, ama onun ötesinde Anglosakson bir ülkesiniz, yani liberal politikalara yatkın bir ülkesiniz, İngiltere gibi. Öyleyse ne yapacaksınız? Bu politikayı uyguluyorsunuz, fiyatlara hiç müdahale etmiyorsunuz, aradaki farkı ödüyorsunuz. Ancak günün birinde buğday fiyatları 40 liradan oluşuyorsa, dünyada buğday üretimi patladı, İngiltere'ye buğday akını oldu. Nitekim 63 yılında öyle oldu ve İngiltere aradaki farkı ödeyebilmek için ikinci bir bütçe oylamak durumunda kalmıştır, ikinci bir bütçe yapmak durumunda kalmıştır. Çiftçiye farkı ödeyebilmek için. Bu böyle bir sistem.

Ondan sonra ne yapmış İngiltere? Çünkü bizim yapacağımız da o olacaktır. Buğdaya asgari ithal fiyatı koymuştur. Yani demiştir ki, İngiltere topraklarına 80 TL'nin altında buğday giremez. Bunu GATT kurallarına göre, yani Dünya Ticaret Örgütü kurallarına göre söylemeye hakkınız var, çünkü gümrük tarifeleriniz var. Yüzde 145'e kadar uygulama hakkınız var. Türkiye'de bunu söylersiniz ve dolayısıyla aşırı bir yükün altına girmeniz önlenmiş olur. Ancak bunu uygulamayabilmek için bütçeye para koyacaksınız, geliri belli bir paranın orada olması lâzım. Benim burada eleştirdiğim şu, bu sistem kötü bir sistem değil aslında dünya olarak oraya doğru gidiyoruz, gitmemiz de gerekli, ancak o sistemi uygulayabilmenin alt yapısını oluşturabilmek lâzım. Türkiye'de henüz o alt yapı oluşmuş değil. Üstelik de Türkiye'nin şu anki durumu o sistemi uygulamaya hiç uygun değil. Neden?

Şimdi o asıl sorunuza geleceğim. Fiyat belirlediğiniz zaman buğdayın fiyatı 120 TL, fiyatı siz mi ödüyorsunuz? Değirmenci ödüyor, sanayici; makarna yapıyor, bisküvi yapıyor vesaire size satıyor, tüketici olarak o fiyatı siz ödüyorsunuz. Yani tarıma desteği siz yapıyorsunuz, tüketici yapıyor.

Tüketicinin yaptığı bu ödemeye piyasa transferi deniyor, yani tüketicinin tarım kesimine aktardığı bu fark piyasa transferidir. Eğer gümrükler sıfır olsaydı tüketici buğdayı kaçta yiyecekti, elmayı kaçta yiyecekti, üzümü kaçta yiyecekti, sütü kaçta içecekti? Bu hesabı yaptığımız zaman Türkiye'de tüketici transferi 7 milyar dolar civarında hesaplanıyor. Yani bu çok önemli bir para, Türkiye zengin tüketicilerden oluşmuyor.

Avrupa Birliği fiyat desteği sistemini ne zaman uygulayabilmiş biliyor musunuz? 60'lı yıllarda, yani refah toplumuna ulaştığı yıllarda. Yani kişi başına geliri arttırdığı yıllarda uygulayabilmiş. Dünya piyasalarına göre bir Parisli bir ekmek için iki kat daha yüksek fiyat ödemiş ama, Parisli o fiyatı ödeyecek duruma gelmiştir. İşçisi ya da diğer kesimi. Bilmiyorum bu farkı anlatabildim mi?

Barış EKDİ - 120 bin liraya değerinden alınacak dediniz ama, o 120 bin liraya alacak derken değirmen. Sonuçta onun şeyi de yok, arz fazla olduğu zaman o yıl yine devlet müdahalesi her halükarda söz konusu olacak değil mi?

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - O zaman kalamı devlet alacak. Diğer sorularınıza gelince. Avrupa Birliği'nde fark ederseniz bir stok, devletin Toprak Mahsulleri Ofisi gibi kurumları vardır. Ama kurumların satın aldığı miktarın toplam arza oranı yüzde 1'lerin altında kalmaktadır. Çünkü devletin "FEOGA" dediğimiz, yani Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu o ürünlerin Toprak Mahsulleri Ofislerinde stoklanacak yerde, sübvansiyonlu fiyatlarla dışarıya yönelmesine olanak veriyor. Bizim öyle bir olanağımız yok.

Doğrudan yardıma gelince. Tabii Türkiye'de şimdi kim çiftçi, kim üretici? Bu konuda çok fazla bir bilgi yok. Benim kayıt sisteminden kastettiğim bu, kimin çiftçi olduğunu da bilmiyoruz zaten, yani her hanenin bir çiftçi olduğunu kabul edip ona göre sayıyoruz ve 4.1 milyon, yani 4 milyon 100 bin çiftçiye ulaşıyoruz, bunun ne kadarı gerçek çiftçi bilmiyoruz. Sizin söylediğiniz gibi doğrudan geliri söz konusu olduğunda tarlasını ekmeyenler tarıma gelmeye başladı, "Bana da para ver." diyorlar. Bu normal, gelecekler tabii ki. Bunu önlemenin yolu nedir? Bunu önlemenin yolu kayıt sistemidir. Eğer sizin kayıt sisteminiz olursa kim tarımda çalışıyor, kim bizatihi o işi yapıyor, yani tarımsal uğraşıda faaliyette bulunuyor, onu bilirsiniz. O zaman kentlerde oturan insanların da köylere dönüp devletten doğrudan gelir desteği alması olanaksızlaşır. Ama doğrudan gelir desteği bir sosyal fondur, tekrar ediyorum; sosyal yardım aracıdır, sosyal politika aracıdır. Eğer nüfusun belli bir kitlesini üretici olsun olmasın tarımda tutmak istiyorsanız, ki Türkiye'nin bugünkü yapısı icabıyla bunları tarımda belli bir süre tutma zarureti vardır, mecburiyeti vardır, bu maliyeti ödeyeceksiniz.

Eski cumhurbaşkanı "Türkiye tarımda çalışan kesimini yüzde 10'lara indirmeden kalkınamaz." diyor. Nasıl yapacaksınız? Hangi sanayiyle yapacaksınız, hangi hizmetler kesimiyle yapacaksınız? Şu an kentlerdeki insanlara iş veremiyorsunuz, yeni insanlar köyden kente geldiği zaman onlara nereden iş vereceksiniz. Yani Türkiye'nin ekonomisi böyle bir yoğun göçü kaldırabilecek nitelikte değildir. Böyle bir niteliğe ulaştıkça onların elbette ki köylere değil, kentlere gelmesinde yarar var. Ama şimdi, köylerde kalmaları daha doğrudur. Buradaki sosyal politika aracı ile ne yapmış olacaksınız, kentlerdeki yığılmayı da önlemiş olacaksınız.

Bülent GÖKDEMİR - İki sorum olacak hocam, bir tanesi; yeni ekonomik programın tarımla ilgili bölümünde iki temel sinyal veriliyor gibi. Bir tanesi sizin de açıkladığımız doğrudan gelir desteklemesi sistemine geçiş. Diğer

ise, Türkiye'nin uluslararası piyasalarda görece olarak daha üstün olduğu tarım ürünlerine, rekabet açısından tabii, tarım ürünlerinin üretiminin teşvik edilmesi.

Şimdi bu çerçevede son dönemde özellikle Avrupa'da ve Amerika'da organik tarıma olan talepte de ciddi bir artış var. Benim öğrenmek istediğim, bu alanda ülkemizin görece bir üstünlüğü söz konusu olabilir mi, özellikle coğrafi şartlar göz önüne alındığında. Bu ilk sorum.

Diğer sorum ise, sizin açıkladığımız her üç destekleme sisteminin de önünde çok ciddi bir engel var Türkiye'de, konuşmanızda kısaca değinmişsiniz. Bu da ortalama işletme büyüklüğünün çok büyük olması. Bir ülke gelişmişlik seviyesi arttıkça ortalama işletme büyüklüğünün de artması beklenirken, Türkiye'de sanıyorum 80'lerden sonra ibre tam tersi yönünde gösteriyor. Ortalama işletme büyüklüğünün küçük olması, seviyenin düşük olması desteklemeyi de çok zorlaştırıyor. Bunu aşmak için, bu problemi gidermek için neler yapılabilir?

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Şimdi ortalama işletme büyüklüğünü büyütme için, daha doğrusu tabii hangisi büyük, hangisi küçük bu şekilde ezber söylemeyiz. Çünkü her coğrafi alanda, her ürüne göre bir optimal işletme büyüklüğü vardır. Önemli olan o optimal büyüklüğe ulaşmak, bazı ürünler için örneğin sulu tarımda bu üç hektar olur, çok entansiv bir tarım yapıyorsanız üç hektar çok büyük bir işletmedir. Ama eğer kuru tarım olarak buğday ekiyorsanız 100 hektar altına düştüğünüz zaman bu küçük işletmedir, yani 1000 dönümün altına düştüğünüz zaman küçük işletmedir.

Türkiye koşullarında, optimal işletme ölçeğine ulaşmanın yolu, şu an ki koşullarda toplulaştırma değildir. Toprakların toplulaştırılmasıdır. Yani, Türkiye'de işletmeler yalnızca küçük değil, aynı zamanda parçalı. İnsanların işte bir tarlası burada, bir tarlası bilmem nerede. Yani bunların Konya Ovasında başladığı, bu çok başarıyla yürüyen bir program, ama yeteri kadar kaynak aktarılmadığı için program yeterince hızlı yürümüyor. Bir defa toplulaştırma yapılmadı.

İkinci arkasından gelecek, gelmesi gereken, miras yasası ile toprakların aşırı parçalanmasının önlenmesi. Bu Avrupa ülkelerinde 60'lı yıllarda uygulanmış, kardeşlerden bir tanesinin diğer kardeşlerin payını alabilmesi için devlet tarafından belli bir fon sağlanmış ve işletmenin belli ellerde toplanması sağlanmıştır. Bunun sonucu olarak da senin de söylediğin gibi gelişme sürecinde işletmelerin sayısı azalır, işletme ölçeği büyürken, bizim Türkiye'de maalesef 50 yıldan bu tarafa, işletme ölçeği küçülüp işletme sayısı artmıştır. Rakamlar bunu ortaya koyuyor.

1950 senesinde Türkiye’de 2,5 milyon işletme vardır, Fransa’da da. Fransa bize benzeyen bir ülke olduğu için ona örnek veriyorum. 1990’lı yıllara geldiğimiz zaman Türkiye’de işletme sayısı 4 milyonun üstüne çıkmış, Fransa’da 700 bine inmiş. Tabii orada işletmenin ortalama büyüklüğü 40 hektara yaklaşmıştır. Şimdi bu durumda optimal işletme büyüklüğüne ulaşmak için alınabilecek iki tane politika aracı olarak, bir toplulaştırmaların hızlandırılması, ikincisi miras yasaları yoluyla bölünmenin, toprakların parçalanmasının önlenmesidir.

Üçüncü yol; ekonomik olarak işletmelerin zaman içerisinde yok olma sürecine girmesi, birtakım insanların tarım kesimini terk etmesiyle, tarımsal göçle işletmelerin bir araya gelmesi, büyümesi o zaman içinde olacak bir şeydir, onu şimdiden öngörmemiz mümkün değildir. O Türkiye’nin ekonomik gelişmesiyle ilgilidir, çünkü ekonomik gelişmesiyle birlikte köyden kentlere doğru bir göç akını olduğuna o işletmelerin ister istemez ölçekleri büyüyecektir.

Rekabet şansı olan ekolojik ürünlere gelince; ekolojik ürünler senin de söylediğin gibi dünya piyasalarında, özellikle gelişmiş ülkelerde ekolojik ürünlere talep her gün biraz daha artmaktadır. Avrupa ülkelerinde görürsünüz, süpermarketlerin reyonlarında domates vardır, diyelim ki kilosu 2 mark olan domates vardır, kilosu 8-10 mark olan domates vardır; kilosu 8-10 olan ekolojik domatestir. Yani doğal koşullarda kimyevi gübre ve kimyasal ilaç, mücadele ilacı kullanılmadan üretilmiş domateslerdir. Türkiye’nin özellikle GAP bölgesi böyle bir üretim için çok elverişlidir. Türkiye’nin bu doğal kaynağı, aynı zamanda orada beşeri kaynakta vardır, insan gücü de vardır bol miktarda, bu kaynakları üretime dönüştürüp o üretimi de refah artışına dönüştürebilirse, işte tarımsal gelişme dediğimizde herhalde bu olsa gerek, o zaman gerçekleşmiş olur.

Emin BİLGİÇ - Ben Emin Bilgiç, Hazine’denim. Birincisi, IMF ile söylediklerinize katılıyorum. Burada da aslında soru sormayı istiyordum ama cevap olarak söyleyeyim. Temelde Tarım Bakanlığı ve Hazine’nin, bu konudaki yetersiz yaklaşımından kaynaklanır, o kanaattiyim. Böylesine maddelerin bu tür mektuplara yazılabilmesi, belki birazda DPT’nin kusurudur.

İkincisi, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği çerçevesinde Türkiye’ye tarım alanındaki ithalatta sınırlamalar uyguluyor. Aslında Türkiye için en önemli ihraç pazarlarından birisi olması gerekirken, bu kısıtlamalarda Türkiye’nin bugünkü tarımın içinde düştüğü durumu anlamamızda biraz daha yardımcı olabilir diye düşünüyorum.

Üçüncüsü, et ile ilgili olarak yurtdışında biliyorsunuz etin ortalama fiyatı 2 dolar civarında, Türkiye’de 8 dolar civarında ve Türkiye’de bir rekabet imkânı ortadan kalkmış gibi gözüküyor. Bunun bir çözümü olarak bu ve benzeri bazı

alanlarda Türkiye'nin üretimi yurtdışına kaydırması, yani yurtdışında daha rekabetçi üstünlüğü sağlayabileceği alanlarda kendi çiftlikler vesaire satın alarak girdilerin olduğu ülkelerde özellikle, böyle bir şeye ne dersiniz? Çünkü benim bu konuda çalışmalarım oldu, onları ayrıca arz ederim.

Dördüncüsü de; bütün bu problemlerin diğer ana kaynağı da sanıyorum tohumculuktur. Tohumculuğunda yurtdışından, özellikle büyük üretim yapan ileri teknoloji, verimli üretim yapan ülkeler tarafından "... tohumlar" vesaire vasıtasıyla engellendiğini, Türkiye'de geliştirilmesinin de engellendiğini biliyoruz ve diğer gelişmekte olan ülkelerde. Tarımın problemlerini bir kısmını biz doğuruyoruz, bir kısmını kendi ekonomimizin bütünü içerisinde yüzde 35 ile 40 arasında tarımda kırsal alanda yaşayan insan topluluğu oluşturuyor. Ama bu ekonominin toplam güçsüzlüğünden kaynaklanıyor. Oradaki yüzde 10 meselesi "Ha" deyince yapılabilecek bir şey değil şüphesiz. Bunlara katılıyorum.

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Şimdi Avrupa Birliği ile Türkiye arasındaki tarım ürünleri ticareti, tabii Gümrük Birliği dışında, yani 60'lı yıllardan, 63 Ankara Anlaşmasından günümüze kadar şöyle bir dış ticaretin seyrini incelediğimiz zaman Avrupa Birliği'nin bu konuda bize çok büyük avantajlar sağladığını görürsünüz. Avrupa bizi tercihli ticarete dahil ettirmiş, 60'lı yılların ortasında bizim geleneksel ürünlerimize biliyorsunuz tarife kotaları koymuş ve böylece biz sıfır gümrükle 60'larda o ülkelere ürün satabilmişiz. Ve 60'lı yıllardaki ihracatımız eğer önemli bir artış gösterdiyse ve bu ihracat artışından sağlanan döviz bizim o yıllarda uyguladığımız ithal ikamesine dönük sanayileşme politikalarını finanse edebildiyse, emin olun ki Avrupa Birliği'nin burada çok büyük yararları olmuştur, rolü olmuştur.

70'li yıllarda Türkiye'ye tanınan tavizler genişletilmiş, 80'li yıllarda biliyorsunuz Türkiye'ye uygulanan gümrük vergileri sıfırlanmıştır. 83-87 yılları arasında dört yıllık bir süre içerisinde sıfırlanmış. Ama, Avrupa Birliği esas kendi pazarlarını "prelevman"la koruduğu için gümrük vergilerini sıfırlaması ihracatımızda çok önemli bir artış sağlamamıştır.

Avrupa Birliği bize karşı, bizim ürünlerimize karşı pazarlarını tarife dışı engellerle koruyor. Biz sebze satıyor, taze meyve-sebze, AB bu satışlara ihracat mevsimleri getirmiş, "Şu zaman satarsın, bu zaman satamazsın." ya da kuru üzüm, kuru meyve-sebze satıyoruz, onlara da asgari ithal fiyatı getirmiş. Örneğin 1980 sonrası, Yunanistan'ın Avrupa Birliği'ne girmesinden sonra, daha sonra İspanya vesaire giriyor, yani bizimle aynı ürünleri üreten ülkeler giriyor, bizim ihracatımızda azalma oluyor. Örneğin kuru üzüm ihracatımız Avrupa Birliği'ne 80 sonrası, yarı yarıya azalırken Yunanistan'ın ki dört kat artmıştır. Neden?

Çünkü o zamana kadar karşımıza asgari ithal fiyatı diye bir sorun çıkarmayan Avrupa Birliği ondan sonra asgari ithal fiyatı çıkarmıştır.

Özetle birkaç örnek daha vereyim; biber satıyorsunuz Almanya'ya, işte çapı bilmem ne kadar olmadığı için sizin biberinizi geri gönderiyor, işte erik satıyorsunuz yeterince olgunlaşmamıştır, işte patates satıyorsunuz bilmem ne hastalığı, bitki sağlığı kontrolünden geçmemiştir, diyor. Çok ilginçtir; İtalya'ya tarım ürünü satıyorsunuz, İtalya sizden "Siz Asya ülkesisiniz." diye tarım ürünü almıyor. İtalya zaman zaman zeytinyağında fazla olduğu zaman ihale açıyor, çok ucuza zeytinyağı satıyor ve sizin firmalarınız o ihaleye girdiği zaman, siz Avrupa ülkesisiniz bu ihaleye giremezsiniz, diyor aynı İtalya. Yani böyle acayip durumlar da var.

Avrupa Birliği tarım ürünleri konusunda 90 milyar dolarlık bir pazara sahiptir. Bizim toplam tarım ürünleri ihracatımız 4-5 milyar dolar, yani hiçbir şey. Toplamı, oraya sadece 2-3 milyar dolarlık satabiliyoruz. Oysa Türkiye oraya neden 10 milyar dolar satabilmesin, 10 milyar dolar satmak demek, Türkiye'nin tarımının ihya olması demektir. Bunu satacak potansiyeli var. İşin kötü tarafı, üzüldüğümüz taraf, Türkiye'nin bu potansiyeli değerlendirememesi. Neden satamıyor? Çünkü, tarım ürünleri Gümrük Birliği'nde değil. Neden satamıyor? Çünkü Türkiye, belki de politik kapasitesini ortaya koyamıyor? Çünkü politik zaafı var; işte insan hakları, demokrasi, vesaire konusunda. O zaafardan dolayı ticarete çok büyük pazarlıkçı olup bu görünmeyen engelleri ortadan kaldıramıyor. Çünkü bunların hepsi ortadan kaldırılabilir engellerdir, çok iyi güçlü bir görüşmeci, yani öyle bir pozisyona, sahip görüşmeci sorunları aşabilir. Yani, demek ki politik sıkıntıların ekonomiye yansması engellenemiyor.

Ete gelince; et tabii Türkiye'de pahalı bir ürün, bu da normal, süt de öyle. İşte Türkiye'de bir inek ortalama olarak 2 ton süt verirken, o da son yıllarda ulaşılan bir miktar, Avrupa Birliği'nde 7-8 ton dört kat, bununla rekabet edemezsiniz. Etlerde de böyle, et fiyatı pahalı. Ancak, ben kesinlikle kısa vadeli maliyet-kâr hesaplarının ülkenin geleceğini ilgilendiren konularda politikaların önüne konulmasına taraftar değilim. Yani, temel tarım ürünlerinde Türkiye'nin bir defa kendi kendine yeterliliğini sağlaması değil de, gıda güvenliğinin sağlanması gerekir. Yani, Türk halkının tükettiği etin hepsini üretiriz diye bir şart yoktur. Bunun belli bir miktarı vardır, üçte iki. Türkiye tükettiğinin üçte ikisini üretmesi gerekmektedir, onun dışında maliyet-kâr hesabı yapabilirsiniz. Çünkü, Türkiye az öncede söylediğim gibi birinci seansta Türkiye 70 milyon insanı dışarıdan ithal edip doyuramaz. Eğer 2 dolara et alıp Türkiye piyasalarına soktuğunuz zaman Türkiye'de zaten zayıf olan hayvancılığı iyice öldürürsünüz. Türkiye'nin sorunu, tarım politikalarında hayvancılığı özel olarak ele alıp ona

özgün politikalar üretmektir. Çünkü 60-80 döneminde bitkisel üretimde Türkiye çok önemli başarılar sağlamıştır. Ancak hayvancılıkta 50'den bu tarafa hiçbir adım atmamıştır, atamamıştır. Onun için Türkiye yeni tarım politikalarında hayvancılığa bir başka başlık ayırması lâzım. Hayvancılıkta desteği üretim sürecine taşınması lâzım, yani hayvancılıkta yapısal dönüşümün gerçekleştirilmesi gerekir. Türkiye'de inekler dağ başına gider, dağ başında bir tutam ot için oralara tırmanır. Olimpiyatlar olsa oralara katılsa bizim ineklerimiz gerçekten hep madalyaları toplar; çünkü sportif hayvanlarımız var. Ama bunların ekonomik olarak bir değeri yok. Tohumculuk "hibrit" konusunda tamamen uluslararası, çok uluslu şirketlerin güdümündeyiz. Bunu tartışabiliriz sabaha kadar ama bu böyle, özet olarak böyle diyorum.

Eren ... - Gazi Üniversitesi İktisadî İdari Bilimler Fakültesinde araştırma görevlisiyim. İki tane soru sormak istiyorum. Bir tanesi bu gıda güvenliği için ülkelerin, Amerika, Japonya gibi ülkelerin dışarıdan ithal etme olanakları varken birtakım ürünleri destekleyerek ya da üretip onları destekleyerek üreticilerine destek sağlamasının sorum şu: Dünya piyasasında fiyat belirleme avantajı ya da üstünlüğü diyeceğim ben ona, bunu elinde tutma gibi bir amacı da olabilir mi?

Diğer sorum da; bu telafi edici ödemeler politikalarında her üç uygulanan üç politikada da, öneriler arasında, yani bu politikaların başarısının sağlanması açısından bu verimin belirlenmesi teknolojiyle altını çizdiğiniz, verimin belirlenmesi ve ürün birlikleri, kurulu bulabilecek olan ürün birliklerinin etkisi nedir?

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Şimdi doğrudan destek uygulamasının bir başka koşulu da, tabii çok geniş olarak üzerinde duramadık. Çiftçilerin örgütlenmesidir. Yani, eğer çiftçiler örgütlenip piyasaya akamıyorsa, çünkü bugün süt üreticilerinin koca süt firmaları karşısında ne duruma düştüğünü biliyoruz. Yani, bir tarafta oligopolistik bir piyasa, alıcı olarak, ama diğer tarafta tam rekabet piyasası. Yani, binlerce, yüz binlerce çiftçi bunun karşısında üç-beş tane firma, yani oligopolistik bir piyasa. Böyle bir piyasada çiftçinin ezilmesi, sömürülmesi kaçınılmazdır. Avrupa ne yapıyor? Avrupalılar örgütleniyor. Birlik kuruyorlar, yani süt üreticileri ile et üreticileri de, belki çok büyük buğday üreticileri çok fazla örgütlenmiyorlar; çünkü onların öyle bir sıkıntısı yok. Ama küçük üreticilerin hepsi, özellikle hayvansal üreticiler, küçük sebze üreticileri örgütleniyorlar. Zaten örgütlenmezseniz piyasa sizi "ham yapar".

Gıda güvenliğiyle dünya piyasalarında fiyat belirleme konusuna gelince. Şimdi Amerika Birleşik Devletleri, dünya piyasalarına hakim ve fiyatları o belirliyor. Yani onun gıda güvenliği kaygısı yok. Yanlış aslında söylediğim, gıda güvenliği kaygısı yok demek yanlış. Neden? Size örneğini vereyim; Amerika

Birleşik Devletleri 1955 yılında GATT'a bir ilga hükmünü kabul ettiriyor, 1933 yılı tarım yasasına dayanarak. Nedir o? Süt ile ilgiliydi, ama daha sonra diğer ürünlere de bunu yaydı. Amerika Birleşik Devletleri, bir ürünün ulusal üretimini tehlikede görürse o ürüne gümrük vergisi uygulama hakkı vardır. Bunu GATT'a kabul ettirdi. Yani demek ki, Amerika Birleşik Devletlerinin dahi böyle bir kaygısı var, gıda kaygısı var.

Amerika Birleşik Devletlerinin dünya piyasalarına hâkim olma, fiyat belirleme gücü şuradan geliyor: Uyguladığı politikadan, yani fark ödeme sisteminden. Piyasalara müdahale etmiyor. Piyasalarda fiyatlar serbestçe oluşuyor, serbestçe oluştuğu için fiyatlar dünya piyasa fiyatlarının en düşük noktasında oluşuyor. Tabii fiyatlar en düşük noktada oluşunca, o Amerikan çiftçisine de doğal bir koruma getiriyor. O düşük fiyatlarla kimse gidip Amerika Birleşik Devletlerine bir şey satmak istemiyor, bu şekilde Amerikan piyasaları zaten korunmuş oluyor. Biz buna doğal koruma diyoruz. Ama Amerika Birleşik Devletleri o fiyatlara dayanarak dünya piyasalarını ele geçiriyor. Arada fark olduğu zaman da Amerika Birleşik Devletleri bunu güçlü bütçesine dayanarak aradaki farkı federal bütçesiyle ödüyor.

Oğuz KARAKOÇ - Oğuz Karakoç, Rekabet Kurumu. Sunumunuzda size IMF'nin belli açılardan tarım sektörünün iç dinamiklerini göz önüne almadan global politikaları içinde tarım için bazı çözümler önerdiğini söylemişsiniz. Aradaki konuşmamızda da, Dünya Bankası ile IMF'nin tarım sektörüne yaklaşımlarında farklılıklar olduğunu ve sık sık IMF'nin eleştirilerine maruz kaldığımızı ifade etmiştik.

Dünya Bankası, Türk tarımına bakışında ne tip şeyler öngörülüyor ve ne derece Dünya Bankası ile Türkiye arasında tarım reformu arasında ilişkiler, neler yapılabilir, ne kadarını öngörüyor ve ne kadarı halledebilir durumda?

Prof. Dr. Ahmet ŞAHİNÖZ - Bir defa Dünya Bankası'nın işlev olarak IMF'den çok farklı, birisi yapısal sorunları çözmeye yönelik; ülkelerin kalkınması, gelişmesiyle ilgili, Dünya Bankası'nın işlevi o, İkinci Dünya Savaşından sonra onun için kuruldu.

IMF ise, dünya finans piyasalarında dengeyi sağlamak. Onun da işi bu, "Ben karışmam, senin yapısal sorunlarını var vs." diyor. Dünya Bankası dahi gerçekten de IMF'yi son 10 yıldır, ama dozu giderek artan bir şekilde eleştiriyor IMF'yi. Diyor ki, "Siz ülkelerin yapısal sorunlarını, kurumsal yapılarını göz önüne almıyorsunuz, onlara çok büyük zararlar veriyorsunuz.". Bunu Dünya Bankası söylüyor ve Dünya Bankası Başkanı açık olarak IMF'yi bu şekilde eleştiriyor.

Zaten IMF'nin gittiği her yerde Dünya Bankası da bir şekilde oluyor. Yani zaten ilişki, eşgüdüm sağlanıyor. Dünya Bankası bu tarım politikasına, yani tarım reformuna bağlı olarak Türkiye'ye kayıt sistemini geliştirmek üzere miktarını hatırlamıyorum ama belli bir kredi veriyor, o konuda kayıt sistemiyle ilgili olarak çalışmalar var.

Sonra, daha önceki dönemlerde Türkiye, Dünya Bankasından değişik dönemlerde kredi almıştır. Küçük çiftçilerin geliştirilmesi, yoksul çiftçilere tarım kesiminde yeni faaliyet alanları açılması, işte halıcılıktır şudur budur, ya da köy kalkınma kooperatiflerinin desteklenmesi gibi. Ama zannediyorum ki, yani bunlar tabii çok yararlı finansal destekler tarımın yapısal sorunlarını çözmek için, ama bunlar eğer sizin oluşturacağınız bir makro tarım politikasının bir parçası değil de, IMF'nin bir ayağı olarak, programın bir parçası olarak işin içine girdiği zaman soruna bir kökten çözüm getirmiyor. Kökten çözüm getirmiyor, yüzeysel çözümlerle de Türkiye'nin tarımını, yani zararlı demiyorum ama Türkiye'nin yapısal sorunlarını da çözecek boyutta bir finansal destek olmuyor.